

Rolandas Petkevičius – lietuvių etnopsichiatrijos tyrėjas

Rolandas Petkevičius lauko tyrimų metu
Girių kaime (Gervėčių apyl.) 2012 metais.
Ingos Butrimaitės nuotrauka (LTRFt 15191)

Yra sričių, kurios Lietuvos etnologijoje dar tik pradamos atrasti ir žengia pirmuosius žingsnius. Viena jų – etnopsichiatrija ir jos pasitelkiami psichinių sutrikimų diagnostikos būdai bei gydymas. Tai ypač sudėtingas tyrimų objektas, nes požiūris į psichinę sveikatą tiesiogiai susijęs su visuomenės mentalitetu ir kinta priklausomai nuo požiūrio į kitoniškumą, neįgalumą, į asmens ir jam priskiriamų pareigų bei atsakomybių sampratą. Šią socialiai jautrią problematiką buvo pradėjęs nagrinėti Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto doktorantas Rolandas Petkevičius (1976–2016), rengęs disertaciją tema „Psichinės sveikatos samprata tradicinėje lietuvių kultūroje“¹.

1 Šių eilučių autorei 2011–2016 m. teko vadovauti Lietuvos literatūros ir tautosakos institute R. Petkevičiaus atliekamam disertaciniam tyrimui.

Disertacija buvo planuota iš trijų dalių. Pirmąją dalį turėjo sudaryti lietuviška etnopsichiatrijos taksonomija, visų pirma psichinių sutrikimų klasifikacija (pvz., *išgąstis, priemėtis, baimė, liūdnumas, piktumas* ir t. t.) ir jų etiologijos, diagnostikos ir terapijos aprašymas. Antroji dalis būtų atskleidusi ypatingų sąmonės būsenų kaleidoskopą lietuvių sakmėse ir pasakojimuose (pvz., *sapnas, dvasiaregystė, aiškiaregystė, virtimas vilkolakiu* ir t. t.). Trečioji dalis turėjo apimti ideologinę psichinės sveikatos problematiką – paaiškinti, kaip psichiatrinės kategorijos istorijos raidoje buvo vartojamos ideologiniams modeliams konstruoti. Deja, dėl nelaimingai susiklosčiusių aplinkybių disertacija liko tik įpusėta, taip ir nepasiekusi skelbtino pavidalo.

Tačiau keletą etnopsichiatrijai skirtų darbų Rolandas spėjo parengti spaudai. Iš jų pirmiausia minėtina solidi studija „Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje“². Joje ne tik pristatomi lokalinio Užpalių tyrimo rezultatai, bet ir atveriamas šiuolaikinė etnopsichiatrijos tyrimų prieiga. Psichinę sveikatą jis nagrinėjo iš eminės perspektyvos, išryškindamas pačioje kultūroje glūdinčias etnopsiatriškas kategorijas – liaudiškus ligų ir sutrikimų pavadinimus, apibūdinimus, diagnostiką ir gydymą. Publikacijoje autorius pabrėžė skirtį tarp etnomedicinos ir biomedicinos (šiandien paradoksaliai vadinamos „tradicine medicina“) ir suformulavo psichinio sutrikimo identifikavimo etnopsichiatrijoje problemą:

Nervinio sutrikimo samprata tradicinėje psichiatrijoje yra labai sudėtingas objektas: kas yra dvasios liga? Kas yra kvailas, o kas tik savotiškas? Kas kvailiu įvardijamas, tačiau iš tikro nėra kvailys? Kur riba ir kaip ją apčiuopti? Būtina atminti, kad tradicinėje bendruomenėje nervinis sutrikimas dažnai yra socialinis konstruktas, o ne išimtinai biologinis sutrikimas, kaip jį traktuoja biomedicina.³

Studijoje atsiskleidžia autoriaus patirtis ir žinios, įgytos Vytauto Didžiojo universitete rengiant baigiamuosius etnologijos darbus „Proto negalia XX–XXI a. Rytų Lietuvos kaimo bendruomenėje“ (2009) ir „Nervinių sutrikimų gydymas tradicinėmis priemonėmis XX–XXI amžiaus Aukštaitijoje ir Dzūkijoje“ (2011)⁴.

2 Rolandas Petkevičius. „Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje“, in: *Užpaliai*, d. II, sudarė Stanislovas Balčiūnas, (*Lietuvos valsčiai*, kn. 27), Vilnius: Versmė, 2013, p. 1433–1473, prieiga per internetą: http://www.llt.lt/pdf/uzpaliai/uzpaliai-2_etno-2011.pdf.

3 Rolandas Petkevičius. „Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje“, in: *Užpaliai*, d. II, sudarė Stanislovas Balčiūnas, (*Lietuvos valsčiai*, kn. 27), Vilnius: Versmė, 2013, p. 1448

4 Rolandas Petkevičius. *Proto negalia XX–XXI a. Rytų Lietuvos kaimo bendruomenėje*: bakalauro baigiamasis darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009; Rolandas Petkevičius. *Nervinių sutrikimų gydymas tradicinėmis priemonėmis XX–XXI amžiaus Aukštaitijoje ir Dzūkijoje*: magistro baigiamasis darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011, prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110616_153905-40494/DS.005.0.02.ETD.

Remdamasis Užpalių apylinkių medžiaga ir ankstesniais etnologijos studijų universitete metu savo sukauptais duomenimis, jis išryškino penkias skirtingas psichinės sveikatos sutrikimų gydymo priemonių grupes: „1) rūkymas (smilkymas), 2) pridėjimas (kompresas) užkalbant, 3) kvėpavimas (pagalvės), 4) prausimas (vonios), 5) gėrimas (arbatos, trauktinės).“⁵ Galima teigti, kad, pasitelkdamas Užpalių lauko tyrimų medžiagos ir kontekstinius rytų Lietuvos pavyzdžius, Rolandas sužymėjo lietuvių etnopsichiatrijos tyrimų gaires. Tai reikšmingas darbas, kurį kitiems etnomedicinos tyrėjams būtų svarbu tęsti tiek teorine, tiek praktine linkme.

Iš lokaliųjų etnomedicinos tyrimų yra išaugęs ir kitas Rolando darbas, pavadintas „Gyvoji senovė: lietuvių tradicinė medicina Gervėčių apylinkėse XX–XXI a.“ Šis straipsnis kol kas nėra skelbtas⁶. Panašiai kaip Užpalių studijoje, autorius čia stengiasi aprėpti skirtingus etnopsichiatriinių sutrikimų gydymo aspektus ir priemones, tačiau ypatingą dėmesį skiria šiame krašte išlikusiam senoviškam gydymui durnarope (*Datura stramonium*). Jį be galo žavėjo ir traukė liaudiška gydymo praktika, naudojanti psichotropinius augalus; durnaropė buvo vienas iš tų augalų, kurie buvo nuolat minimi Rolando pranešimuose ir mokslinėse diskusijose.

Atskiro dėmesio nusipelnė 2012 metais paskelbtas straipsnis „Aukojimas tradicinėje lietuvių medicinoje XVI–XXI amžiuje“⁷. Rolando moksliniame kelyje jis svarbus tuo, kad, prisilietęs prie istorinės medžiagos, jis atkreipė dėmesį į tendencingą etnomedicinos vaizdavimą istoriniuose šaltiniuose. Tai paskatino jį domėtis kultūros istorija ir ideologija. Ši kryptis vėliau stiprėjo, buvo plėtojama disertacijos rankraštyje, – buvo užsimojęs nuodugnai išnagrinėti „kvailinimo retoriką“, demonizavimą ir kitas propagandines priemones, naudotas siekiant etnomedicinos ir senosios religijos praktikuotojus vaizduoti kaip turinčius psichinių sutrikimų.

Paskutiniaisiais gyvenimo metais Rolandas buvo įsitraukęs į aktualias taikomosios etnopsichiatrijos temas, siekė surasti būdus, kaip senieji gydymo metodai ir priemonės (visų pirma augaliniai preparatai) galėtų padėti spręsti šiandien kylančias psichinės sveikatos problemas. Konferencijose jis skaitė pranešimus apie streso, traumos ir savižudybės etnopsichiatriinį kontekstą. Gaila, kad nė vienas šios tematikos darbas nebuvo publikuotas.

Greta etnopsichiatrijos Rolandas turėjo dar vieną aistrą – domėjosi etnobotanika, o ypač augalų panaudojimu gydymui bei tradicine žolininkyste. 2014 metais drauge su lenkų mokslininkais jis paskelbė straipsnį apie Kazimiero Mušinsko

5 Rolandas Petkevičius. *Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje*, p. 1459.

6 Straipsnis įteiktas publikuoti Vilniaus universiteto rengiamoje Gervėčiams skirtoje monografijoje (sudarytoja – Saulė Matulevičienė), apibendrinančioje 2010–2012 m. Gervėčių apylinkėse vykusius kompleksinius tyrimus.

7 Rolandas Petkevičius. „Aukojimas tradicinėje lietuvių medicinoje XVI–XXI amžiuje“, *Tautosakos darbai*, t. XLIV, 2001, p. 98–120.

etnobotanikos tyrimus Vilniaus krašte ir tradicinį žolynų turgų Vilniuje⁸. Gydomieji augalai (iš jų pirmiausia išgaščiui ir kitiems psichiniams sutrikimams gydyti naudotos žolės – durnaropė, vaistinė skopolija, barkūnas, bijūnas, kelminis papartis ir kt.) buvo dažna tema Rolando pokalbiuose su pateikėjais lauko tyrimų metu. Daugelis šių augalų naudojami gydymui ir turi didesnę ar mažesnę psichotropinį poveikį, ir tai didino Rolando susidomėjimą pakitusiomis sąmonės būsenomis ir jas sukeliančiais augalais. Greičiausiai šis domėjimasis psichotropiniais augalais lėmė ir tai, kad jis ėmėsi rašyti etnografinę-istorinę apžvalgą apie kanapių naudojimą Lietuvoje, į nagrinėjimą įtraukdamas ir savo paties atliktų lauko tyrimų duomenis. Spaudai parengtas straipsnis iš rankraščio skelbiamas šiame *Tautosakos darbų* tome⁹. Nagrinėjama problematika yra nelengva dėl archeologinių, paleobotaninių ir etnografinių duomenų trūkumo ir menko archeologų ir paleobotanikų domėjimosi kanapių atsiradimo istorija Lietuvoje. Straipsnis, apibendrinantis ir interpretuojantis gana kuklius ir miglotus duomenis, rodo, kaip mažai iki šiol žinome apie atskirų kultūrinių augalų rūšių auginimo Lietuvoje pradžią ir raidą ir kiek nedaug augalų istorijų turime parašytų. Rolandas išdrįso bandyti parašyti pirmąją lietuviškos sėjamosios kanapės istoriją; nors straipsnis ir nebaigtas rengti spaudai pagal mokslinius reikalavimus, tačiau kai kurios autoriaus įžvalgos ir ypač paties surinktos žinios galbūt pasitarnaus šios istorijos pradžiai.

Daiva Vaitkevičienė

.....
8 Rolandas Petkevičius, Joanna Typek, Maciej Bilek. „Jan Kazimierz Muszyński (1884–1957) prekursorem badań etnobotanicznych na Litwie = Jan Kazimierz Muszyński (1884–1957): A Pioneer of Ethnobotanical Studies in Lithuania“, in: *Etnobiologia Polska*, vol. 4, 2014, p. 55–82.

9 Spaudai parengė Danutė Giliasevičienė ir Aušra Žičkienė.